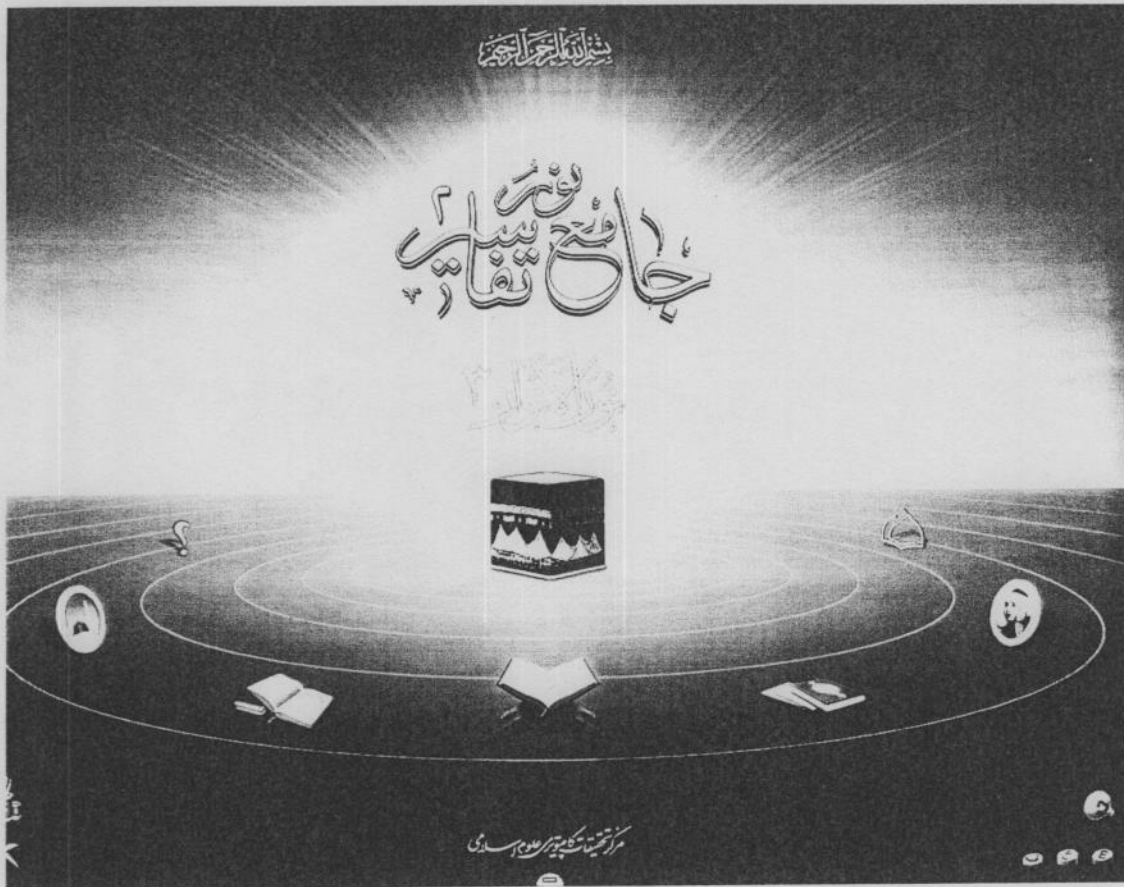

۸۶۴۲۹
۱۷۴.۶

راهکارهای تبدیل نرم افزار جامع التفاسیر نور
به برنامه‌ای پژوهش محور

جامع التفاسیر نور، از نگاهی دیگر

محمد خامه‌گر

موسسه تخصصی آموزش و مطالعات زبانهای علوم اسلامی
۱۷۴۲۹ نور
۲۸

مقدمه

نرم‌افزار جامع التفاسیر نور، جدیدترین محصول قرآنی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی است. این نرم‌افزار، پس از عرضه به سرعت جای خود را در میان قرآن‌پژوهان و محققان علوم اسلامی باز کرده و از رقبای خود در عرصه نرم‌افزارهای قرآنی پیشی گرفته است.

این برنامه به دلیل برخورداری از ترجمه‌ها و تفاسیر متعدد و امکانات متنوع پژوهشی و نیز کاربردهای ویژه‌ای که برای علاقه‌مندان به معارف قرآن دارد، در سیزدهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم، عنوان نرم‌افزار برتر را از آن خود کرد.

برنامه جامع التفاسیر نور، از ابتدا به منظور ارائه کتابخانه جامع ترجمه و تفسیر قرآن و پاسخگویی به نیازهای قرآن‌پژوهان طراحی و تولید شد و گرچه در کنار انبوه ترجمه‌ها و تفاسیر قرآن بخش‌های قرائت، تلاوت‌های مجلسی و نگارخانه نیز در نظر گرفته شده بود، اما هیچ‌یک از این امور جنبه پژوهشی آن را تحت‌الشعاع قرار نداد.

در طراحی نرم‌افزارهای پژوهشی دو رویکرد کلی قابل‌تصور است یکی: متن‌محوری و دیگری پژوهش‌محوری. در رویکرد متن‌محوری آنچه مورد‌اهتمام است، ارائه تعداد بیشتری از متون مربوط به یک رشته علمی همراه با امکانات ویژه باز‌یابی اطلاعات آن‌ها است.

اما در رویکرد پژوهش‌محوری، افزون بر ارائه متون پژوهشی، به نیازهای پژوهشگر نیز توجه می‌شود و به عبارتی امکانات و محتوای نرم‌افزار بر

اساس فرآیند پژوهش و نیازهای علمی پژوهشگر در هر مرحله طراحی و تنظیم می‌گردد.

با بررسی امکانات و قابلیت‌های متنی نرم‌افزار جامع التفاسیر نور می‌توان به این باور رسید که این نرم‌افزار پژوهشی با رویکرد متن‌محوری طراحی شده است و تلاش دست‌اندرکاران آن بیشتر به ارائه متون تفسیری افزون‌تر و فراهم‌سازی قابلیت‌های متنوع جستجو و باز‌یابی اطلاعات مندرج در آن‌ها معطوف بوده است.

در این نوشتار، در صدد هستیم با بررسی مجدد این نرم‌افزار، به شناسایی آن دسته از امکانات و محتوای مورد نیاز قرآن‌پژوهان بپردازیم که جای آن‌ها در برنامه فعلی جامع التفاسیر نور (نسخه ۲) خالی است؛ به عبارت دیگر، به این سؤال پاسخ دهیم که اگر در نسخه بعدی نرم‌افزار قرار باشد به این کتابخانه بی‌بدیل قرآنی امکاناتی افزوده شود و قابلیت‌های پژوهشی آن را افزایش داد، به چه اموری باید توجه کرد؟

برای پاسخگویی به این سؤال، ابتدا قابلیت‌های پژوهشی موجود در این نرم‌افزار را به اختصار معرفی می‌کنیم و آن‌گاه به قابلیت‌های پیشنهادی که برای تبدیل شدن آن به یک نرم‌افزار مطلوب برای قرآن‌پژوهان مورد نیاز است، می‌پردازیم.

۱. امکانات پژوهشی موجود در برنامه

برنامه جامع تفاسیر نور دارای امکانات پژوهشی بسیاری است که برخی از آن‌ها ویژه نرم‌افزارهای نور است و بعضی دیگر از اختصاصات این برنامه

است و برای نخستین بار در برنامه‌های نور گنجانده شده است. گستردگی امکانات پژوهشی این برنامه موجب شده است تا همه قرآن‌پژوهانی که در رشته‌های مختلف قرآنی به تحقیق می‌پردازند، همیشه خود را نیازمند این برنامه دیده و تحقیق خود را بدون مراجعه به این برنامه ناتمام بدانند. برخی از امکانات پژوهشی موجود در این برنامه عبارت است از:

گستردگی محتوای برنامه

در این برنامه مهم‌ترین و معتبرترین تفاسیر شیعه و سنی گنجانده شده است. به جرأت می‌توان گفت چنین حجمی از تفاسیر و ترجمه‌های قرآنی تاکنون در هیچ یک از نرم‌افزارهای اسلامی تولید شده در داخل و خارج کشور یک جا جمع نشده است. این امر به تنهایی بسیاری از نیازهای قرآن‌پژوهان را برطرف می‌کند.

در این نرم‌افزار متن کامل ۴۰۰ عنوان کتاب در ۱۷۷۲ جلد که افزون بر متن کامل قرآن کریم، شامل ۲۳۷ عنوان تفسیر فارسی و عربی است، وجود دارد. برخی از مهم‌ترین کتب تفسیری برنامه عبارت‌اند از:

من وحی القرآن (۲۴ جلد)، التبیان فی تفسیر القرآن (۱۰ جلد)، نور الثقلین (۵ جلد)، کشف الاسرار و عدة الابرار (۱۱ جلد)، التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعه و المنهج (۳۲ جزء)، المیزان فی تفسیر القرآن (۲۰ جلد)، البرهان فی تفسیر القرآن (۵ جلد)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن (۱۰ جلد)، من هدی القرآن (۱۸ جلد)، التفسیر الفرقان (۳۰ جزء)، تفسیر روض الجنان (۲۰ جلد)،

از بخش‌های مهم برنامه، دانش‌نامه است که بر محور انتخاب یک آیه از طریق نشانی آیات و یا جستجوی در آیات استوار است. اگر کاربر نشانی آیه مورد نظر خود را داشته باشد، از طریق کارتابل نمایش می‌تواند به تمامی امکانات دانش‌نامه بر محور آن آیه دسترسی پیدا کند. همچنین کاربر می‌تواند با جستجوی ترکیبی و پیشرفته در کلمات قرآن، آیات مورد نظر خود را یافته و در محیطی کاملاً مستقل از محیط نمایش، از امکانات پژوهشی دانش‌نامه برخوردار گردد.

تفسیر نمونه (۲۷ جلد)، تفسیر منهج الصادقین (۱۰ جلد).

۷۳ عنوان ترجمه فارسی شامل ۲۱ ترجمه برگرفته از تفاسیر که برای نخستین بار به صورت مستقل عرضه می‌گردد و ۵۰ ترجمه در ۲۵ زبان دیگر نیز در این برنامه گنجانده شده است.

۷ فرهنگ‌نامه قرآنی از جمله: التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، قاموس قرآن، مفردات راغب و ترجمه آن و لغت‌نامه عربی به فارسی به نام «فرهنگ ابجدی» از دیگر امکانات متنی این برنامه است.

آیات در تفاسیر

تمامی آیات موجود در متون تفسیری، از آیه کامل گرفته تا قسمتی از آن، توسط برنامه استخراج گردیده است. کاربر با گزینش یک آیه می‌تواند به تمامی جایگاه‌های آیات در متون تفسیری، چه در ذیل تفسیر همان آیه و یا در بخش‌های دیگر که به صورت شاهد آورده شده است، دسترسی داشته باشد.

جستجوی پیشرفته

جستجوی ساده و ترکیبی در متن و فهرست، از توانمندی‌هایی است که محقق را در مسیر کاوش در متون برنامه و سامان‌دهی امر پژوهش یاری می‌رساند. افزون بر این، از طریق دامنه کتابی، آیه‌ای و جلدی می‌توان کتب برنامه را به عنوان و یا عناوین خاصی محدود کرد و روند محدودسازی را تا حد جلد مورد نظر، سوره و یا آیه‌ای خاص دنبال نمود.

بخش قرآن کتابخانه

بیشتر نیازهای یک پژوهشگر قرآنی، در این بخش قابل دسترسی می‌باشد.

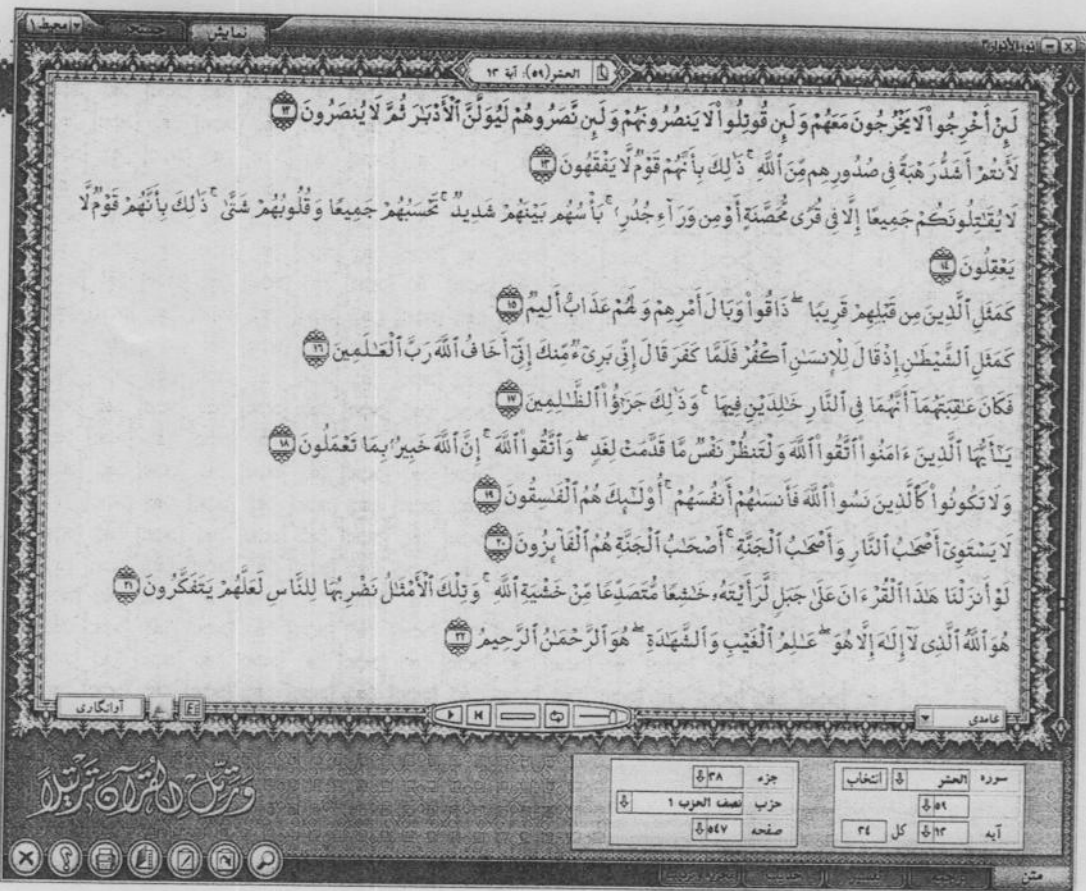
این امکان با هم‌زمانی نمایش قرآن، ترجمه‌ها و تفاسیر با امکان سفارشی کردن فهرست کتب ترجمه و تفسیر، تحقق یافته است. همچنین کاربر می‌تواند تجزیه و ترکیب هر آیه را در این قسمت مشاهده نماید. این امکان مفید (بخش قرآن کتابخانه) را در واقع می‌توان ترکیبی از دو قسمت تفسیر و ترجمه دانش‌نامه دانست.

اتصال کلمات به لغت‌نامه‌ها

با اتصال کلمات متون موجود در برنامه به ۷ لغت‌نامه معتبر عربی به عربی (لسان العرب، مجمع البحرین، العین، المفردات فی غریب القرآن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، قاموس قرآن و فرهنگ ابجدی) کاربر به راحتی می‌تواند از طریق ریشه واژه مورد نظر، به معنای آن دسترسی پیدا کند.

دانش‌نامه جامع و چند منظوره

از بخش‌های مهم برنامه، دانش‌نامه است که بر محور انتخاب یک آیه از طریق نشانی آیات و یا جستجوی در آیات استوار است. اگر کاربر نشانی آیه مورد نظر خود را داشته باشد، از طریق کارتابل نمایش می‌تواند به تمامی امکانات دانش‌نامه بر محور آن آیه دسترسی پیدا کند. همچنین کاربر می‌تواند با جستجوی ترکیبی و پیشرفته در کلمات قرآن، آیات مورد نظر خود را یافته و در محیطی کاملاً مستقل از محیط نمایش، از امکانات پژوهشی دانش‌نامه برخوردار گردد؛ به بیان دیگر، چنانچه کاربر کارتابل نمایش را فعال سازد، سایر قسمت‌های دانش‌نامه؛ یعنی: ترجمه، تفسیر، حدیث و نگارخانه، مبتنی بر آیه انتخابی خواهند بود و اگر کارتابل جستجو فعال باشد، دیگر

بخش‌های دانش‌نامه مبتنی بر حاصل جستجوی انجام شده می‌باشند.

تفکیک علمی روایات تفسیری

پیوند میان قرآن کریم و احادیث اهل بیت (ع) موجب شده تا در این برنامه، تطبیق متقابل آیات و روایات به گونه‌ای کارآمد فراهم آید. از این رو، با توجه به تفاسیر روایی موجود در برنامه، از جمله: البرهان، کنز الدقائق و نورالثقلین، این ارتباط از جنبه‌های مختلف نشان داده شده است؛ چنان که با انتخاب هر آیه یا سوره می‌توان در باره فضایل، تفسیر و آیه‌ها، آداب قرائت، اسباب نزول آیات و سوره‌ها، در مورد روایاتی که به تفسیر آیه و یا فرازی از آن پرداخته‌اند و یا در باره احادیثی که به طور موضوعی به آیات نظر دارند و همچنین در باره روایاتی که به گونه‌ای با آیه انتخابی ارتباط دارند، به اطلاعات مفیدی دست یافت. بدیهی است که وجود این

امکانات در برنامه، به سامان‌دهی پژوهش‌های قرآنی کمک شایانی می‌کند.

اعلام شأن نزول

به جهت اهمیتی که اسباب نزول در تحقیقات قرآنی دارد، فهرست الفبایی اعلام موجود در اسباب نزول آیات که در تفاسیر انتخابی آمده است، در این برنامه ارائه گردیده است. کاربر با انتخاب هر اسم از این فهرست، ضمن دسترسی به متن کامل آیه و اسباب نزول مربوط به آن، از نشانی کامل محل واقع شده آن اسم در متون برنامه نیز اطلاع می‌یابد و همچنین کاربر می‌تواند نشانی‌های موجود را بر اساس نام کتاب یا آیه مرتب نماید.

امکانات پژوهشی مشترک

امکانات پژوهشی موجود در سایر برنامه‌های نور نیز در این برنامه گنجانده شده است. از جمله باید به

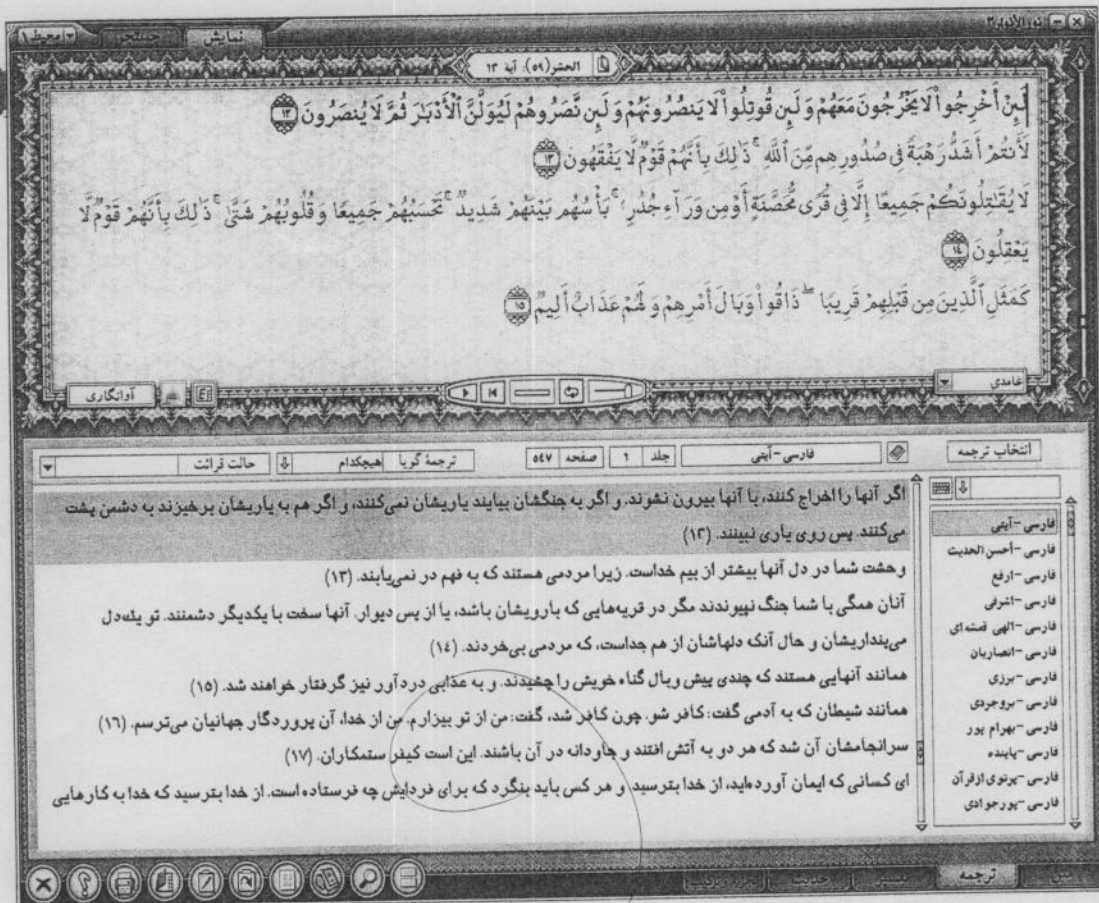
قابلیت علامت‌گذاری در متن، حاشیه‌نویسی بر متن، نمایه بر متن و رنگی کردن متون اشاره کرد. این امکانات اگر به درستی مورد توجه و استفاده محققان قرار گیرد، بسیاری از مشکلات فراروی آن‌ها را در فرآیند پژوهش هموار می‌سازد.

۲. پیشنهاد امکانات پژوهشی

جدید

تغییر ساختار محتوای برنامه

جامعیت معارف قرآنی به گونه‌ای است که هر قرآن‌پژوهی به ناچار در هنگام تحقیق باید به سایر منابع اصلی علوم اسلامی و علوم مرتبط با معارف قرآنی مراجعه نماید. به همین دلیل در کتب تفسیری قدیم برای مفسر قرآن، آشنایی با علوم بسیاری از جمله: کلام، تاریخ، فقه، لغت، اشتقاق، منطق و بیش از ده علم دیگر را ضروری می‌دانستند. اگر به نرم‌افزار جامع‌التفاسیر نور از این

موضوع به طور منسجم و تحلیلی ارائه می‌دهند، یکی دیگر از بایسته‌های متنی نرم‌افزار جامع تفاسیر نوراست. از این قبیل می‌توان به دائرة المعارف مرکز فرهنگ و معارف قرآن که شامل بیش از ۳۰۰۰ مدخل قرآنی است، اشاره کرد. عر فرهنگ نامه‌های موضوعی قرآن امکان بسیار مناسبی برای پژوهش‌های موضوعی در معارف قرآن فراهم می‌کنند. بیش از ۱۰ عنوان فرهنگ و معجم موضوعی از قرآن کریم در ایران و جهان اسلام منتشر شده است که گزینش برخی و ارائه متن آن‌ها در این برنامه نرم‌افزاری، کمک قابل توجهی به جامعیت آن می‌کند.

۷. به دلیل آن‌که داستان‌های بنی اسرائیل و عقاید مسیحیان بارها در قرآن بیان گشته و به نقد و بررسی گذاشته شده است، ارائه متن کتاب آن‌ها همچون کتاب

۳. ارائه متن کامل کتاب‌های اصلی و مرجع در زمینه تاریخ اسلام، فقه، اصول، فلسفه، اخلاق، رجال و حدیث در نرم‌افزار جامع تفاسیر نور نیز بایسته است. ارائه این کتب که مجموع آن‌ها به ۱۰۰ مجلد نمی‌رسد و تمامی آن‌ها در برنامه‌های نور موجود است، مشکل خاصی برای مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی به وجود نمی‌آورد.

۴. یکی از امکانات خوب نرم‌افزار جامع تفاسیر نور، وجود تعدادی از کتب لغت تخصصی قرآنی مانند مفردات راغب است. به این مجموعه باید برخی کتب لغت دیگر را که برای قرآن پژوهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، افزود. از این دست می‌توان به کتب فروق اللغة، وجوه و نظائر و غریب القرآن اشاره کرد.

۵. افزودن برخی از دائرة المعارف‌های قرآنی که دیدگاه قرآن را درباره یک

منظر نگاه کنیم؛ لازم است منابع زیر به آن افزوده شود:

۱. جای بیش از ۱۰۰ عنوان ترجمه کامل و ترجمه بخشی از قرآن و ۵۰ عنوان تفسیر مهم فریقین که محل مراجعه محققان است، در این نرم‌افزار خالی است.

۲. یکی از مباحثی که ترجمه پژوهان و مفسران قرآن در مسیر پژوهشی خود به شدت به آن نیازمندند، مباحث مطرح شده در کتب علوم قرآن است. همان‌گونه که اهل فن می‌دانند، اصولاً علوم قرآن شامل مباحثی است که موضوع آن‌ها خود قرآن است و پیش‌نیاز تفسیر قرآن محسوب می‌شوند. از این‌رو، طبیعی است که در نرم‌افزار تخصصی تفسیر قرآن منابع اصلی و مهم علوم قرآن از جمله: الاتقان، البرهان و التمهید گنجانده شود.

مقدس (عهد عتیق و جدید)، قاموس کتاب مقدس و برخی از پژوهش‌های مهم در زمینه یهودیت و مسیحیت برای مراجعه و آشنایی پژوهشگران با محتوای آن‌ها بایسته است. به ویژه که پژوهش‌های تطبیقی بین قرآن و عهدین یکی از گرایش‌های مهم در قرآن پژوهی است و بدون دسترسی به متن کامل آن‌ها با امکان بازیابی گسترده، امکان انجام پژوهش‌های جامع و کاربردی در این زمینه میسر نیست.

فهرست درختی دستی

یکی از امکانات مورد نیاز محققان در مسیر پژوهش، امکان تهیه فهرست درختی از یافته‌های پژوهش است. برای کامل‌تر شدن قابلیت‌های پژوهشی جا دارد این قابلیت نیز طراحی و در اختیار کاربران برنامه قرار گیرد. توضیح آن که، در هر پژوهش، پس از فیش برداری و گردآوری مطالب، پژوهشگر باید یافته‌های پژوهشی خود را در یک ساختار درختی ارائه دهد و مطالب پراکنده خود را به آن متصل کند. در این مرحله، ترسیم فهرست درختی مطالب به صورت دستی ضرورت می‌یابد تا اطلاعات، نظم منطقی خود را باز یابند. این قابلیت با اتصال به بخش نمایه‌زنی و حاشیه‌نویسی برنامه، امکانات پژوهشی برنامه را کامل‌تر می‌کند.

جستجوی موضوعی در فهرست درختی کتب

در قسمت نمایش کتابخانه برنامه، متن مربوط به تفاسیر و ترجمه‌های گوناگون موجود در برنامه قابل مشاهده

است. کاربر می‌تواند ضمن استفاده از امکانات متنوع پژوهشی در این قسمت، به تحقیق در متن مورد نظر خویش بپردازد و به وسیله دو فهرست درختی و گزینشی به راحتی مطلب دلخواه خود را بیابد. قابلیت مقایسه به پژوهشگر امکان می‌دهد که متن دو کتاب مختلف را با یکدیگر تطبیق دهد و حوزه تحقیق خود را به گونه‌ای مطلوب توسعه بخشد. در این قسمت، با استفاده از فهرست گزینشی و به کمک کارکترهای عمومی، پژوهشگر می‌تواند برخی از جستجوهای موضوعی ساده را در فهرست مطالب کتب برنامه انجام دهد؛ برای مثال، اگر کلمه «شُرک» را تایپ کنید، هر کلمه‌ای که در فهرست مندرجات کتب دارای حروف ش - ر - ک باشد، مانند: مشرک، الشُرک، المشرکین و... نمایش داده می‌شود. اما این جستجوی موضوعی نه جامع است و نه مانع؛ مثلاً اگر کاربر بخواهد آثار شرک را جستجو کند، تنها به چند عبارت محدود که دقیقاً از این واژه استفاده کرده‌اند، می‌تواند دست یابد؛ در صورتی که با موضوع بندی کردن فهرست‌ها به کمک کارشناسان معاونت تحقیقات مرکز، امکان پژوهشی فوق‌العاده‌ای برای کاربر فراهم می‌آید. در غیر این صورت، دست کم می‌توان از فهرست موضوعی برخی از تفاسیر که در بازار موجود است، در کنار فهرست گزینشی آن‌ها استفاده نمود. از این دست می‌توان به فهرست موضوعی تفسیر نمونه و المیزان اشاره کرد.

با آن که طراحان نرم‌افزار جامع تفاسیر نور در گزینش منابع تفسیری، به تفاسیر نگاشته شده به ترتیب نزول توجه داشته‌اند و تفاسیری همچون «الحديث» و «بیان المعانی» در برنامه گنجانده شده است، اما برای پژوهشگرانی که مایل‌اند قرآن را به این شیوه مطالعه و بررسی نمایند، امکانات مناسبی فراهم نکرده‌اند

دسته‌بندی علمی کتب در دامنه نمایش
 یکی دیگر از ویژگی‌های این قسمت، دامنه‌نمایشی است که در آن امکان مرتب‌سازی و محدود کردن کتب برنامه بر اساس: نام کتاب، مؤلف، قرن، زبان، مذهب و نیز نوع ترجمه و تفسیر همچون: اعتقادی، روایی، عرفانی، فقهی و کلامی بودن آن‌ها، برای کاربر فراهم می‌باشد. در ضمن، امکان تغییر اولویت نمایش کتب انتخابی نیز در اختیار کاربر قرار دارد.

دامنه‌نمایش بین بخش کتابخانه و دانش‌نامه مشترک است و در آن دو نکته قابل تذکر است: نخست آن که در دامنه کتاب برخی برنامه‌های پیشین نور، مانند جامع الاحادیث نور امکان مرتب‌سازی و گزینش کتب برحسب گرایش وجود داشت؛ مثلاً کتب رجالی یا تفسیری با انتخاب یک گزینه از سایر کتب جدا می‌شدند و بقیه کتاب‌ها از فهرست حذف می‌شدند. این امکان به پژوهشگر اجازه می‌دهد برحسب نوع تحقیق، کتاب‌های مورد نظر خود را انتخاب کند. گرچه در این برنامه نیز امکان گزینش کتاب‌ها وجود دارد، اما این امر به دلیل دستی بودن کندتر انجام می‌شود. افزون بر آن که، با در نظر گرفتن چنین امکانی که در برنامه پیشین نور بوده، کاربر به نوعی از راهنمایی کارشناسان برنامه نیز بهره‌مند می‌شود.

نکته دیگر درباره ستون موضوع در دامنه کتاب است که معلوم نیست براساس چه قاعده‌ای تنظیم شده است. این ستون آش‌شلمه قلمکاری است که همه چیز در آن یافت می‌شود. توضیح آن که: اکثر کتب موجود در برنامه جامع تفاسیر نور، کتب تفسیر و ترجمه قرآن است. کتاب‌های تفسیری بر اساس

روش، گرایش و سبک، تقسیم‌بندی می‌شوند و ترجمه‌های قرآن نیز براساس روش و سبک قابل تفکیک می‌باشند. روش‌های ترجمه به تحت‌اللفظی، معادل، معنایی، آزاد و ساختاری تفکیک شده‌اند و سبک‌های ترجمه نیز بر اساس مخاطب، سطح علمی، آهنگ و غیره تفکیک شده‌اند. این اصطلاحات میان متخصصان علوم قرآنی عباراتی شناخته شده و رایج‌اند و برای نمونه، کتب تفسیر بر همین اساس در منابع معتبری مانند «المفسرون حیاتهم و منتهجهم» طبقه‌بندی شده و یا کلیه ترجمه‌های شناخته شده قرآن بر اساس روش، در دائرة المعارف قرآن کریم فهرست شده‌اند. در بخش موضوع دامنه کتب، ضمن آن که از برخی روش‌ها و سبک‌ها غفلت شده است، اکثر موارد ذکر شده نیز نادرست می‌باشند؛ مثلاً در موضوع‌بندی ترجمه‌های قرآن، هیچ نامی از ترجمه‌های معادل یا معنایی به میان نیامده و ترجمه آقای فولادوند که نزد همه ترجمه پژوهان به عنوان ترجمه‌ای معادل شناخته شده، در ردیف ترجمه‌های آزاد قرار گرفته است. شایسته بود کارشناسان برنامه با مراجعه به کتب معتبر و بهره‌مندی از نظرات متخصصان امر، نسبت به تقسیم‌بندی دقیق و درست کتب برنامه اقدام می‌کردند. در این صورت، زمینه مناسبی برای بسیاری از پژوهش‌های قرآنی فراهم می‌آمد؛ برای مثال، اگر محقق در صدد بررسی و مقایسه ترجمه‌های آزاد قرآن بود، می‌توانست با راهنمایی برنامه ضمن شناسایی این دسته از ترجمه‌ها، به طور دلخواه به

محقق با استفاده از قابلیت‌های قسمت تفسیر بخش دانش‌نامه می‌تواند کتاب و یا کتاب‌های مورد نظر خود را برگزیند و آن‌گاه به پژوهش در متون تفسیری برنامه پردازد. در این بخش، ویژگی سرآیه به کاربر امکان می‌دهد که به ابتدای جایگاه دقیق تفسیر آیه دلخواه خویش در متون تفاسیر انتقال یابد و به تحقیقات خود سرعت مطلوب‌تری ببخشد

تنظیم آن‌ها بپردازد.

دسترسی به مطالب عمومی سوره‌ها

محقق با استفاده از قابلیت‌های قسمت تفسیر بخش دانش‌نامه می‌تواند کتاب و یا کتاب‌های مورد نظر خود را برگزیند و آن‌گاه به پژوهش در متون تفسیری برنامه بپردازد. در این بخش، ویژگی سرآیه به کاربر امکان می‌دهد که به ابتدای جایگاه دقیق تفسیر آیه دلخواه خویش در متون تفاسیر انتقال یابد و به تحقیقات خود سرعت مطلوب‌تری ببخشد. از این رو، هر آیه قرآن به محل شروع تفسیر آن در متون کتب برنامه متصل گردیده و پژوهشگر به راحتی می‌تواند به تفسیر هر یک از آیات دسترسی داشته باشد.

اما اگر کاربر بخواهد به مطالبی که به‌طور معمول مفسران در ابتدای هر سوره بیان می‌کنند، دست‌یابد، هیچ

چاره‌ای جز جستجوی دستی و عقب و جلو کردن متن ندارد. در صورتی که اگر گزینه «سر سوره» نیز همانند «سر آیه» در برنامه گنجانده می‌شد، این مشکل برطرف می‌گشت.

پژوهش‌های مبتنی بر ترتیب نزول آیات

مطالعه قرآن به ترتیب نزول آن، این موقعیت را فراهم می‌کند که قرآن را در فضای واقعی خود به ترتیب طبیعی و تدریجی مطالعه و بررسی کنیم و به تفسیر عمیق و دقیق از آن دست‌یابیم. این امر اصطلاحاً با «تاریخ‌گذاری» قرآن میسر می‌شود. تاریخ‌گذاری قرآن، معیار مناسبی برای تصحیح روایات اسباب نزول، سور مکی و مدنی، تاریخ و قصص امت‌های پیشین و آشنایی با اصیل‌ترین سیره نبوی است. با پرداختن به ترتیب نزول سور قرآنی، می‌توان تاریخچه‌ای مستند از متن قرآن کریم

به دست‌آورد و بسیاری از مباحث تحریف شده را با ارجاع به معارف قرآنی مورد بررسی مجدد قرار داد.

با آن که طراحان نرم‌افزار جامع تفاسیر نور در گزینش منابع تفسیری، به تفاسیر نگاشته شده به ترتیب نزول توجه داشته‌اند و تفاسیری همچون «الحديث» و «بیان المعانی» در برنامه گنجانده شده است، اما برای پژوهش‌گرانی که مایل‌اند قرآن را به این شیوه مطالعه و بررسی نمایند، امکانات مناسبی فراهم نکرده‌اند. برای این منظور، می‌توان امکانات و قابلیت‌های زیر را در این نرم‌افزار گنجانند:

- امکان مرتب‌سازی سوره‌ها به ترتیب نزول بر اساس فهرست تصحیح شده ابن عباس توسط آیت الله معرفت؛
- امکان مرتب‌سازی آیات مرتبط با یک موضوع مانند: حجاب، جهاد و مبارزه با ربا خواری؛

- به ترتیب نزول همراه با امکان
 مراجعه به تفاسیر مربوطه؛

- قابلیت دستیابی به امکانات فوق،
 براساس دیدگاه‌های اجتهادی کاربر در
 زمینه ترتیب نزول آیات و یا انتخاب
 مبنای دیگری غیر از ترتیب نزول
 مشهور؛

- ارائه منابعی برای انجام پژوهش در
 زمینه تفسیر به ترتیب نزول مانند:
 تاریخ گذاری قرآن (نکونام)، سیر تحول
 قرآن (بازرگان)، سیره النبی (محمد عزه
 دروزه)، پیامبری و انقلاب (جلال الدین
 فارسی).

پژوهش‌های مبتنی بر ساختار آیات
 نظریه «هدف‌مندی سوره‌های قرآن»
 از مباحثی است که در سال‌های اخیر
 مورد توجه خاص قرآن‌پژوهان و
 مفسران قرار گرفته است. بر اساس این
 نظریه، هر سوره دارای یک هدف اصلی

است و محتوای سوره با فصل‌ها و
 مقاصد فرعی قابل تفکیک است. هر
 دسته از آیات به لحاظ تناسب درونی و
 ارتباط نزدیکی که با یکدیگر دارند، ذیل
 یک فصل قرار می‌گیرند. این فصل‌ها
 در یک نکته اساسی که هدف و غرض
 اصلی سوره را تشکیل می‌دهد،
 مشترک‌اند. بنابراین، لازمه طبیعی
 اعتقاد به هدف‌مندی سوره‌ها، این است
 که به ارتباط منطقی آیات با یکدیگر
 معتقد باشیم؛ به گونه‌ای که بتوان در
 یک نمودار درختی، همه آیات را از
 طریق محورها و عناوین فرعی به یک
 عنوان و موضوع اصلی متصل ساخت. با
 ترسیم نمودار درختی سوره‌ها می‌توان
 پژوهش‌های گسترده‌ای را در حیطه
 معارف و علوم قرآنی سامان‌دهی کرد و
 مسیر آموزش تفسیر قرآن را تسهیل
 نمود. انجام پژوهش‌هایی به منظور حل
 اختلافات تفسیری، شناسایی روایات

جعلی شأن نزول، مقابله با برخی از
 شبهات خاورشناسان و بررسی روش
 قرآن در طرح معارف دینی را از
 دستاوردهای ترسیم ساختار سوره‌ها بر
 شمرده‌اند. (*).

گروهی از تفاسیر معتبر شیعه و سنی به
 ساختار سوره‌ها توجه و اهتمام نشان
 داده‌اند. از این دست می‌توان تفسیر
 المیزان، من وحی القرآن، کاشف،
 الاساس فی التفسیر، تفسیر القرآن
 الحکیم (الخفاجی)، النظم الفنی فی
 القرآن، المنهج البنایی فی التفسیر و فی
 ظلال القرآن را نام برد. با استفاده از این
 تفاسیر می‌توان ساختار سوره‌های قرآن
 را ترسیم نمود و با قراردادن آن‌ها در
 برنامه و مرتبط نمودن آیات به ساختار،
 پژوهش‌گران را از فواید بسطیاری آن
 بهره‌مند نمود. گفتنی است که منابع
 مذکور در ترسیم ساختار سوره‌ها، هم‌دل
 و هماهنگ نیستند و باید همانند

The screenshot shows a software application titled "الجدول في إعراب القرآن" (The Table in Quranic Grammar). The main window displays a list of verses from Surah Al-Ma'idah (سورة المائدة) with their corresponding verse numbers (آية ۱ تا ۳۴). The interface includes a search bar, a list of surahs, and a detailed view of a specific verse with its grammatical structure and analysis.

تحت أشجارها (خالدین) حال من ضمیر العائب فی (یدخلهم) ۴۱۶، (منهم) متعلق به (رسي) و (عنه) متعلق به (رضوا) (أولئك حزب... هم المفلحون) من إعراب نظیرها ۴۲...
 جملة: ولا تجد... لا محل لها استئنافية.
 و جملة: ويؤمنون بالله... في محل نصب نعت (قرما).
 و جملة: ويؤتون... في محل نصب مفعول به ثان للفعل تجد ۴۳.
 و جملة: دعاء... لا محل لها صلة الموصول (من).
 و جملة: وكانوا آباءهم... في محل نصب حال.
 و جملة: أولئك كتب... لا محل لها استئناف بياني.
 و جملة: وكتب... في محل رفع خبر المبتدأ (أولئك).
 و جملة: وأيدهم... في محل رفع معطوفة على جملة كتب.
 و جملة: ويدخلهم... في محل رفع معطوفة على جملة كتب.
 و جملة: وتجري... الأنهار... في محل نصب نعت لجنات.
 و جملة: ورضي الله عنهم... في محل رفع خبر ثان للمبتدأ (أولئك) ۴۴.
 و جملة: ورضوا عنه... في محل رفع معطوفة على جملة رضي الله.
 و جملة: أولئك حزب... لا محل لها استئناف مقرر لمضمون ما سبق.
 و جملة: وإن حزب الله... لا محل لها استئنافية.

الصرف:
 (روح) اسم بمعنى النور أو الهدى أو البرهان أو الرحمة أو النصر أو جبريل عليه السلام، وزنه فعل يفسم فسكون.

ترجمه‌های گوناگون برنامه به طور مجزا به آیات وصل شوند.

انتقال نمایه‌ها همراه با متن به یادداشت

امکان نمایه‌زنی یکی از امکانات پژوهشی برنامه‌های نور است. با استفاده از این امکان می‌توان برای قسمت‌های مختلف متن کتاب‌ها، عناوینی انتخاب کرد و در زمان لزوم به آن‌ها مراجعه نمود. یک موضوع را می‌توان در متن‌ها و کتاب‌های متعدد استفاده کرد و برنامه به طور خودکار آن‌ها را منظم می‌کند و در صورت تمایل کاربر، همه نمایه و نشانی آن‌ها به بخش یادداشت منتقل می‌شود؛ اما متن کتاب نه به قسمت یادداشت منتقل می‌شود و نه در هنگام چاپ در اختیار کاربر قرار می‌گیرد؛ در حالی که پژوهش‌گران نیاز بسیاری به این امکان دارند و با کمک آن به راحتی و با سرعت بیشتری می‌توانند پژوهش‌های خود را سامان دهند.

جداسازی پژوهش‌های قرآنی مفسران

یکی از اقدامات شایسته تولیدکنندگان برنامه جامع التفاسیر نور این است که ترجمه قرآن موجود در برخی از تفاسیر را به طور جداگانه در بخش ترجمه هم ارائه داده اند یا احادیث شأن نزول و فضائل، موجود در برخی تفاسیر از طریق بخش حدیث دانش‌نامه ارائه شده‌اند. در همین راستا، می‌توان برخی دیگر از پژوهش‌های ارزنده مفسران را که برای پژوهشگران از اهمیت تحقیقاتی برخوردار است، به صورت مجزا ارائه داد؛ مثلاً بخش واژگان در تفاسیری مانند: مجمع البیان، میزان، التبیان و بسیاری دیگر از

تفاسیر، ارزش ارائه جداگانه دارند. همچنین مباحث بلاغی، تجزیه و ترکیب آیات را نیز می‌توان جداگانه ارائه نمود.

تجزیه و ترکیب جامع و فعال

در برنامه جامع تفاسیر نور برای نخستین بار، امکان دسترسی به تجزیه و ترکیب کل آیه فراهم شده است. این امکان که با مرتبط شدن کتاب الجدول به آیات فراهم آمده، برای پژوهش‌های تفسیری و ادبی بسیار سودمند است. برای افزایش کارایی این بخش، افزودن دو امکان دیگر نیز باید در دستور کار قرار گیرد: نخست، فراهم آوردن امکان دسترسی به سایر کتب تجزیه و ترکیب مانند: اعراب القرآن و بیانه، اعراب القرآن (نحاس)، اعراب القرآن الکریم (دعاس) و بخش اعراب مجمع البیان.

دومین اقدام بایسته، فعال شدن بخش تجزیه و ترکیب بر متن قرآن است؛ به این معنا که نشان‌گر ملوس روی هر واژه‌ای توقف کرد، جایگاه نحوی آن به صورت هیئت نمایش داده شود.

افزودن بخش معانی و بیان

یکی از مهم‌ترین وجوه اعجاز قرآن، جنبه ادبی و بلاغی آن است. توجه به وجوه بلاغی و صنایع ادبی به کار رفته در آیات، برای ترجمه و تفسیر قرآن تأثیر به‌سزایی دارد. شایسته است با استفاده از منابع معتبر، بخش معانی و بیان نیز با امکاناتی همچون بخش تجزیه و ترکیب در اختیار محققان قرار گیرد.

مستندسازی و تکمیل کتاب‌شناسی در قسمت کتاب‌شناسی برنامه، اطلاعات مربوط به نسخه‌شناسی، کتاب‌شناسی و درباره مؤلف برای کاربر

فراهم است که از طریق دو فهرست کتاب و مؤلف می‌تواند به آسانی به این اطلاعات دسترسی پیدا کرد. برای آن که محققان بتوانند از این بخش استفاده بیشتری ببرند، شایسته است امکانات زیر به این مجموعه افزوده شود:

- پیشگفتار کتب تفسیری و مؤخره ترجمه‌های قرآن، حاوی نکات ارزشمندی در معرفی اثر و امتیازات آن و انگیزه مؤلف از نگارش اثر می‌باشد که بجاست با اختصاص پوشه‌ای با عنوان «گفتار مؤلف» امکان دست‌یابی محققان به این اطلاعات فراهم آید.

- درباره بسیاری از آثار موجود در برنامه جامع تفاسیر نور، مقالات و تحقیقات ارزشمندی ارائه شده است که برخی از آن‌ها از اعتبار علمی خوبی برخوردار است. با در نظر گرفتن پوشه‌ای با عنوان «مقالات» در بخش کتاب‌شناسی می‌توان مقالات برگزیده را در اختیار کاربران قرار داد.

- اطلاعات ارائه شده در قسمت کتاب‌شناسی و درباره مؤلف، فاقد نشانی است و محققان را برای مراجعه به منابع اصلی با مشکل مواجه می‌کند؛ مثلاً کتاب‌شناسی ترجمه قرآن «الهی قمشه‌ای» بخشی از مقاله بهاء الدین خرمشاهی است که در نشریه وقف میراث جاویدان به چاپ رسیده؛ اما نشانی آن چاپ نشده است.

بی‌نوشت‌ها:

* ر.ک: خامه‌گر، محمد، ساختار هندسی سوره‌های قرآن، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۲.